Mijn woorden nu beschouw ik als de laatste zinnen van een inleiding, die wij met elkaar hebben geschreven.
De inleiding is ten einde. Vandaag begint het eerste echte hoofdstuk van het CDA. Daarom geldt voor een aantal bestuursleden het woord van Shakespeare: "De dienaar gaat, de dienst blijft ongeschonden".
Het CDA kwam tot stand door de inzet van heel velen vanuit het land. Vanuit de gemeenten en provincies, de Kuyperstraat, de Mauritskade, de Wassenaarseweg tot en met Binnenhof en Catshuis.
Zij allen hebben bouwstenen aangedragen jaren lang. Niemand zal ooit kunnen uitleggen hoeveel offers in talloze gezinnen voor het CDA zijn gebracht.
Ik wil uiting geven aan gevoelens van grote dankbaarheid jegens alle medewerkers en hun familieleden, die tijd, zorg en energie gaven voor het CDA.
Het is mij volstrekt onmogelijk om namen te noemen.
Ik wil hier in uw midden echter wel uitdrukkelijk zeggen dat ik in de afgelopen jaren de levende waarheid en werkelijkheid heb ondervonden van de kernwoorden uit Johannes 15: "Zonder Mij kunt gij niets doen".

Terugzien of verder kijken?
Ik koos voor het perspectief en het doortrekken van lijnen.
Een kristallisatie van ervaring en verwachting. Zij, die immers van de geschiedenis niet willen leren, zullen haar opnieuw moeten beleven. Welnu, dat wens ik niemand toe.
Staande op het kruispunt waag ik het om in 6 korte trekken het signalement van het CDA te geven:
Het CDA is een andere partij dan de collegapartijen in het politieke krachtenveld. De extra dimensie zit in plaats en betekenis van onze grondslag. Ons identiteitsbewijs is tweedelig. Dertien jaar ontwikkeling naar het CDA zijn daar ten overvloede nog eens een duidelijk bewijs van. De Bijbel, waarvan de partij (dat kan ik vandaag zeggen), waarvan de partij uitgaat, pakt de gehele mens. Hij doordringt alle leven en werken en derhalve zeker ook de politiek.
Op onze congressen zongen wij telkens weer de lofzang "U zij de glorie". Wel: "ü zij de glorie" en het "We shall overcome" horen bij elkaar. Het één kan niet zonder het ander.
Tussen alle bestaande godsdiensten is het Christendom uniek in zijn nadruk on de praktijk van sociale deugden. De echo van Paulus' brief aan de Corinthen heeft altijd vanuit de christelijke wereld, soms zwak, dan weer feller, geklonken.
De door de wereld heengaande golf van jezelf zijn, het ik- tijdperk, is dan ook volstrekt strijdig met die traditie.
Hij staat lijnrecht tegevenover het willen leven in overeenstemming met Gods wil.
Ik sprak u op een vorig Congres al eens over de veranderde positie van de kerken in een geseculariseerde wereld. Een feit met grote gevolgen. Een christelijke politieke beweging zal derhalve juist meer dan vroeger de evangelische noties via bestuur, beleid en wetgeving gestalte moeten geven.
Het CDA is een partij, gericht op hervormingen en veranderingen Wij willen bijbelse waarden als gerechtigheid, verantwoordelijkheid en solidariteit vertalen en toepassen dichtbij en veraf op alle terreinen van de samenleving.
Bij het uitwerken van die sleutelbegrippen moeten wij keuzes maken, prioriteiten stellen en bestaande verhoudingen herwaarderen. Telkens opnieuw.
Enkele voorbeelden:

- De laatste gegevens over de ontwikkelingslanden wijzen op een stijging van ondervoede mensen van een half miljard in de zeventiger jaren tot 1,3 miljard in 2000.
Voor velen betekent onze actie het verschil tussen leven en dood, soms zelfs voor een hele natie.
- Overal in de wereld is ademloos de strijd van de Poolse arbeiders gevolgd. Kijken wij verder naar een goede economische orde voor de komende decennia! Ook in Oost- Europa zoeken zij wegen waarbij sturing van de economie, decentralisatie, gespreide verantwoordelijkheid en medezeggenschap van de bedrijfsgenoten gecombineerd worden.

De detente tussen oost en west wordt van verschillende kanten bedreigd. Bedreigd wordt ook het wankele nucleaire evenwicht.
De mogelijkheid van een kernoorlog komt immers naderbij door de veronderstelling van één kant dat de ander zich opmaakt voor de eerste slag. Degenen, die detente en verdragen tegenhouden hebben hier een verschrikkelijke verantwoordelijkheid.
Bedreigingen Noord-Zuid en Oost-West, maar ook in eigen land als het gaat om de democratie. De principiële weigering gehoor te geven aan rechterlijke uitspraken tast onze democratische orde aan en is echt een aantal stadia te ver in een tijd waarin rond ons staatkundig bestel reeds heel wat veranderd is.
Onze welvaartsstaat en ons stelsel van sociale zekerheid (het beste van de wereld) zijn opgebouwd in een tijd van onafgebroken sterke economische groei tijdens die lange Sinterklaasavond. Nu is de groei vrijwel voorbij.
Dat heeft onverbiddelijke consequenties en er kan nog slechts over verdeling en situering van de maatregelen gesproken worden. De maatregelen zelf zijn onontkoombaar.
Daarnaast eist de werkgelegenheid de revitalisering van de industriële sector. Daarheen de middelen, die indirekt andere sectoren en een deel van onze welvaartsstaat in stand kunnen houden. Een geweldige krachtsinspanning, vergelijkbaar met ons eensgezinde antwoord op de watersnood en het daarop volgende Deltaplan is daarvoor onontbeerlijk.
Jarenlang keken wij wat smalend naar de economische ontwikkeling in Engeland, de Engelse ziekte, en hadden wij scherpe kritiek op de kortzichtigheid van de politici in de Weimar-republiek. Waren zij blind, hoe konden zij het zover laten komen en hoe konden zij zo ter zijde blijven staan? Passen wij op!
Als ik kijk naar onze economie en onze rechtsstaat dan ken ik geen periode in onze vaderlandse geschiedenis, waarin
wij zulk een poging tot collectieve zelfverwonding hebben ondernomen als nu het geval is.

Ik noem u enkele grote terreinen van zorg en dan ga ik niet verder in op de emancipatie van de vrouw, waarbij het CDA een belangrijke bijdrage moet leveren; het probleem hoe we in 1990 energie zullen hebben, ons antwoord op de technisch-electronische vloedgolf, enz.
Telkens komt de vraag: "waar staat het CDA?"
Bij alles is essentieel de plaats van de overheid.
In onze moderne democratie bemerken wij opnieuw het tegenspel tussen groepsinteressen en het algemeen belang.
De overheid staat voor het bonum commune, voor de res publica, voor het geheel meer dan de optelsom van de delen.

Iedereen zorgt voor zichzelf maar het zicht op het grotere geheel lijkt nauwelijks aanwezig. De verantwoordelijke maatschappij lijkt weggezakt achter de horizon.
Wegebben van verantwoordelijkheidsgevoel leidt tot de situatie, dat het algemeen belang in de strijd van de groepsbelangen niemandsland geworden is.
Wie komt er dan op voor het grotere geheel, wie accepteert de gevolgen als de staat ten ondergaat of tot speelbal verwordt? Iedereen op zijn beurt krijgt daarvan de rekening thuis.
Wij moeten vanuit onze verantwoordelijkheidsfilosofie dat niemandsland binnentreden. Daarvoor is echter wel moed nodig, want in de nabij liggende loopgraven vinden wij de groepen opgesteld.
Ons antwoord ontleen ik aan Calvijn en nu eens niet aan de bonum commune-leer van Thomas van Aquino.
Calvijn heeft ons voorgehouden dat de gemeenschap geen last is, waaronder men moet lijden. Neen, het is een gemeenschappelijk werk, waaraan iedere enkeling moet meewerken.
Het democratisch bestel betekent regeren door overtuigen. Regering en partijen moeten dus voortdurend bezig zijn om te appeleren aan de burgers. Alleen door overtuigingskracht kan de democratie in de bevolking geplant blijven.
Die inplanting is te meer noodzakelijk als ik nog eenmaal kijk naar de vier sleutelproblemen die bepalend zijn voor de toekomst

- de kloof noord-zuid, waarover we alleen met schaamte kunnen praten;
- de verhouding oost-west;
- de sombere situatie van de werkgelegenheid en
- de sluipende aantasting van onze rechtsorde,

Wie denkt hier niet aan de vier ruiters van de Apocalyps? Toch moeten wij die bedreigingen beschouwen als een uitdaging en moeten wij ze ombouwen tot een opdracht.
Daarvoor moeten wij ieder voorstel beoordelen; iedere weg bezien, ieder middel toetsen, iedere verhouding herwaarderen en ieder groepsbelang ter zijde stellen.
Een oude strijdvraag heeft betrekking op onze plaats in het politieke krachtenveld. Het CDA kent geen structurele bondgenoten noch PvdA, noch VVD of D'66 komt daarvoor in aanmerking. Als we denken in deze categorieën dan weet ik wel wie onze natuurlijke bondgenoten zijn, nl. de zwakken en rechtelozen dichtbij en veraf. De zorgen in de wereld behoren de zorgen van het CDA te vormen. Als ergens mensen in de klem zitten, ontrecht zijn, weerloos blijken, dan moeten wij de barmhartige Samaritaan zijn.
Als ergens mensen gemarteld worden of in nood verkeren dan moeten wij in het CDA zelf de pijn, in ons lijf voelen.
Vorig jaar schreef een medewerker van de Amerikaanse ambassade in Den Haag over zijn persoonlijke jeugdervaringen. Ik citeer:
"In de tijd van strikte rassenscheidingen waren er verscheidene plaatsen waar je als zwarte moest wachten tot de blanken de bus binnen waren. Vervolgens mocht je als zwarte passagier tussen de blanken door schuifelen naar de plaatsen achterin, die voor zwarten waren bestemd. Nooit vergeet ik de vele keren dat ik, als jongen in Memphis Tennessee, zo stapje voor stapje mijn weg moest vinden door een volle bus of tram. Vaak was het "zwarte deel" al vol als je er kwam en dan moest je maar proberen waar je kon staan zonder een blanke te beledigen".
Memphis bestaat nog op allerlei plaatsen in de wereld en ... in ons eigen land.

Waar is het CDA?
Waar is de herinnering aan de barmhartige Samaritaan?
Over natuurlijke bondgenoten gesproken!
Het volgen van deze kompasnaald is voor het CDA wezenlijker dan elke keer weer mee te doen aan het nationale gezelschapsspel, dat herinneringen aan mijn jeugd oproept: "Jan gaat met Marietje" Wat een verspilde energie en wat een speculaties, terwijl er zovele ontrechten en weerlozen zijn dichtbij en veraf, die geen vrienden hebben.
Laat het CDA hun vriend zijn

Ik sprak u over de natuurlijke bondgenoten. Daaruit spreekt een mentaliteit. Deze mentaliteit geldt ook naar binnen toe. Hoorden wekken, maar voorbeelden trekken. De doorwerking van de grondslag (en dat is toch onze typisch eigen dimensie) heeft ook zijn onverbiddelijke consequenties voor onze eigen mensen in hun persoonlijk gedrag.
Ik weet dat een aantal uwer mij ook hierin naïef zal vinden. Dan sterk ik mij echter met het woord van de raspoliticus Franklin Roosevelt, die zei dat "in de politiek idealisme en naïviteit synoniemen zijn".
De mentaliteit van de Bijbel richt zich ook op het persoonlijk gedrag. Ambities, macht, betrouwbaarheid. Wat onder meer Jacobus zegt over kwade tongen, wat elders gezegd wordt over aanzien, eerste plaatsen, over soberheid, over slechte bedoelingen, onthechting, partijschap, over het zichzelf uitnemender achten dan een ander, vergeving, over het vermijden van tweedracht, moet, ja moet vooral ook gelden voor degenen die een christelijke politieke partij waar dan ook vertegenwoordigen. Dat zijn verplichtingen, die we hebben te aanvaarden als we kiezen voor een partij met dit uitgangspunt. Zij zijn belangrijker dan politieke beleidsonderdelen.
Vergeet niet dat velen rondom ons alleen maar wachten op de verdere bevestiging van de volkswaarheid, dat het CDA een rommeltje is, en dat hun woorden anders zijn dan hun daden. Daaraan voet geven is ondermijnen van onze eigen opdracht.
Het CDA komt voort uit vier groeperingen, waarvan er 3 samen al 250 jaar oud zijn. Het is een brede volkspartij met een extra dimensie. Dat vereist een maximum aan verdraagzaamheid.
Zo niet dan is het gevolg een volstrekte versplintering.
De paradox is dat juist de ruimte voor elkaar de krachten geeft om samen te werken en dat gebrek aan ruimte krachteloos maakt. Willem van Oranje streed zijn gehele leven voor een bestel met bescherming van de minderheid. "Vrijheid is altijd vrijheid voor anderen" was zijn devies. In tegenstelling tot velen zijner tijdgenoten pleitte hij voor samenwerking tussen Calvinisten en Katholieken, maar hij zag scherp dat zulks alleen kon binnen een groter geheel als men elkaar verdraagzaam bejegende.
De vader des vaderlands heeft zijn leven geofferd, niet alleen voor de vrijheid van ons land, maar evenzeer voor de verdraagzaamheid op godsdienstig gebied.
Daarbij moest hij strijden zowel tegen de onverdraagzaamheid van de calvinisten als tegen die van de katholieken. In de eeuw van de godsdienstoorlogen en van de Inquisitie was hij een vooruitstrevende man, zijn tijd ver vooruit.
Het is goed dat vandaag nog eens te bedenken.
Om de herinnering aan hem levendig te houden zal ik na afloop van dit Congres aan onze fractieleider in de Tweede Kamer een geschenk meegeven voor de fractiekamer. Het is een afbeelding van Willem van Oranje, vader des vaderlands en apostel van de verdraagzaamheid.

Wij zullen in de toekomst nog dikwijls aan de media stof aandragen voor incidenten ten gevolge van "het zogenaamde roomse machtsdenken of de heersdrang van een minderheid".
Het is goed daarover ook vandaag geen illusies te hebben.
Het gaat er om. dan toch elkaar te zoeken en niet via de media de ander aan te klagen of voor procureur-generaal te spelen.
Wij leven in een staatkundig bestel waar de publiciteitsmedia een zeer grote en eigensoortige macht uitoefenen.
Een conflict maakt een goed verhaal in onze incidentendemocratie.
Ik wil er nog eens op wijzen dat christen-democraten die elkaar te snel en soms ten onrechte publiekelijk aan de kaak stellen of eenmans-acties ondernemen zich goed bewust moeten zijn van de negatieve uitstralingskracht van hun daden.
Ziet eens hoe zij elkaar plukharen, is de begrijpelijke conclusie. Weegt deze schade op tegen een primaire reactie, een begrijpelijke emotie of de verlokkingen van een ego-trip?
Kennis van elkaar, de bereidheid om in eikaars huid te kruipen absolute voorwaarde.
Absolute voorwaarde vandaag en morgen. Wij nemen immers duidelijk waar het terugtrekken op oude stellingen en een nieuw isolationisme. Daarnaast is helaas een synthese tussen wat ik zou willen omschrijven als de kerk van de verrijzenis en de kerk van de bevrijding nog lang niet in zicht.
In zijn boeiende verhandeling over Calvijn schrijft de cultuurhistoricus Burckhardt, dat de volgelingen van de grote meester op vele terreinen in hun denken uiteen zijn gegaan maar dat één principe gemeenschappelijk is gebleven, nl. het geloof aan het recht op verzet eerst in naam van de goddelijke wet, later in naam van het geweten.
Als we zulke gegevens meenamen in ons denken en we zien welk een theologische crisis zich in de gehele christelijke wereld afspeelt, dan zeg ik met de publicist Rijnsdorp in Nederlandse Gedachten van 21 juni jl. dat in deze situatie een verenigd CDA een historische noodzaak is, waarbij men welbewust een complex van ernstige verschillen als erfenis aanvaardt".
Hij voegt er aan toe dat hij de niet overhaaste fusie ziet als een onvermijdelijk avontuur en als een avontuurlijke onvermijdelijkheid.
Dit avontuur moeten wij samen beleven. Dat kan ook als wij telkenmale wel indachtig blijven dat de brief aan de Corinthen van de grootste avonturier uit het jonge' christendom, de indrukwekkende apostel Paulus, ook voor de CDA-leden werd geschreven,
Uit het voorgaande volgt dat een getuigend element bij het CDA behoort. Wij immers willen de evangelische waarden gestalte geven. Getuigenis en daadwerkelijke politiek zijn wel te onderscheiden, maar niet te scheiden. Degenen immers, die dagelijks in het politieke veld staan, weten dat er een voortdurende botsing, confrontatie en daardoor ook beperking blijft.
Compromissen, coalities, regeerakkoorden, boven-nationale afspraken, haalbaarheid, financiële ruimte, menselijk optreden, taktiek, kansen en mogelijkheden. Woorden genoeg die grenzen aanduiden. Die zijn op zichzelf niet verwerpelijk, zij houden immers rekening met wat anderen soms terecht willen en denken.
Wensen en grenzen moeten in verdraagzaamheid een voortdurende bron van discussie blijven.
Een echt persoonlijk woord, het laatste in mijn functie.
Enige tijd nadat ik mijn direkte arbeid voor het CDA in wording begon, mocht ik een rede houden voor de KVP-partijraad in Tilburg op 8 juni 1968. De rede ging uit van mijn liefste bijbelwoord "Gij zult mijn

getuigen zijn" en mondde uit in een oproep om een christendemocratische partij te stichten met een sterk politiek profiel.
Ondanks alle tegenslagen verschillen en lange duur zeg ik nog harder dan in '68 dat er nu behoefte is aan een moderne christen-democratische partij, die de evangelische waarden vertaalt voor onze samenleving.
Ik citeerde u het bijbelwoord dat voor ons allemaal een opdracht bevat, een gave en opgave tegelijk. Mijn vurigste wens voor het CDA in de toekomst is, dat mensen rondom en na ons ondanks alle kritiek toch zullen oordelen dat wij getracht hebben in ons beleid en in ons handelen die opgave waar te maken. Die opdracht werd aan ieder van ons gegeven door Degene, die zin verleent aan ons werken en die aan het begin en het einde van ons leven staat.
Partijgenoten, leden van het CDA, vergeet het nooit:
"Gij zult Mijn getuigen zijn".